

Η ΣΧΕΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΡΑΦΤΑ ΤΟΥ ΜΑΞ ΒΕΜΠΕΡ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΛΑΝΤΑΖΗΣ

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να εντοπίσει τις κύριες ιστορικές και κοινωνικές συνιστώσες που συνέχουν το εσωτερικό των πολιτικών κειμένων του Βέμπερ (Max Weber), ώστε να τεθεί το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στις έννοιες της «εθνικής οικονομίας» και της «πολιτικής δημοκρατίας», όπως αυτή εκφράζεται στο έργο του κλασικού Γερμανού κοινωνιολόγου. Με αυτό τον τρόπο, αναδεικνύεται, αφενός, η καταγωγή του βεμπεριανού έργου από τη σχολή του οικονομικού ιστορισμού (έννοια της «εθνικής οικονομίας») και, αφετέρου, η θέση του έναντι του μαρξισμού-σοσιαλισμού (έννοια της «πολιτικής δημοκρατίας»). Ταυτόχρονα θα γίνει προσπάθεια να επισημανθεί ότι παρατηρείται μια μετατόπιση στο εσωτερικό του πολιτικού περιεχομένου ανάλογα με τις ιστορικές εξελίξεις (είσοδος της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο) και τον «κίνδυνο» της επικράτησης προαστικών και σοσιαλιστικών κοινωνικών ομάδων στο πολιτικό πεδίο. Με αυτό τον τρόπο, επιδιώκονται δύο στόχοι: Πρώτον, η κριτική σε ερμηνείες του βεμπεριανού επιχειρήματος, που το εντάσσουν στη φιλελεύθερη και δημοκρατική παράδοση της οικονομικής και πολιτικής σκέψης. Όπως θα αναδειχθεί μέσα από την παράθεση αποσπασμάτων από τα πολιτικά κείμενα, μια τέτοια προσπάθεια ένταξης του βεμπεριανού επιχειρήματος στη φιλελεύθερη και δημοκρατική παράδοση έχει προβλήματα σύνδεσης της ιστορικής και πολιτικής διάστασης, όπως αυτά ανακύπτουν μέσω της εφαρμογής των θέσεων του ίδιου του Βέμπερ. Δεύτερον, την αποσύνδεση των πολιτικών από τα κυρίως επιστημονικά του κείμενα, διότι έχουν αποκλίνοντες στόχους και αναπτύσσονται σε διαφορετικό επίπεδο θεμελίωσης.¹ Ένα τέτοιο παράδειγμα ανάμειξης δύο διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης αποτέλεσε η αποκαλούμενη *Κοινωνιολογία του κράτους*, η οποία μέσω της επιλογής του πρώην επιμελητή των έργων του Βέμπερ, Γιόχαννες Βίνκελμανν (J. Winckelmann) εισήχθη ως κεφάλαιο του *Οικονομία και Κοινωνία*, αποτελούμενο από ετερόκλητα κείμενα, με σκοπό να τονισθεί το «δημοκρατικό» περιεχόμενο της βεμπεριανής επιστήμης.

I. ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Στην εναρτηρία ομιλία με τίτλο «Το εθνικό κράτος και η πολιτική της εθνικής οικονομίας»² διαγράφεται ο πολιτικός προσανατολισμός της βεμπεριανής επιστημονικής κατεύθυνσης και αποφασφηνίζεται η εικόνα που είχε για την κοινωνική δομή του γερμανικού έθνους. Η ομιλία αρχίζει με την έρευνα του ρόλου που έχουν οι «ψυχικές» και «φυσικές» διαφορές μεταξύ των εθνών, στο πλαίσιο του «αγώνα για την ύπαρξη». Σε αυτό ακριβώς το σημείο τίθεται για τον Βέμπερ το ζήτημα για το «αξιακό μέτρο» της πολιτικής της «εθνικής οικονομίας». Αυτό που προτάσσεται ως επιχείρημα είναι ότι, μέσω του σύγχρονου καπιταλισμού και της άρσης των κοινωνικών δεσμών προοικονομικού και θρησκευτικού τύπου, κυριαρχεί το ανταγωνιστικό στοιχείο τόσο μεταξύ των ατόμων όσο και μεταξύ των νέων εθνικών κρατών. Σημειώνεται προς αυτήν την κατεύθυνση ότι «ακόμη και υπό το πρόσχημα της «ειρήνης», αυτό μας έχει αποδειχθεί, παίρνει ο οικονομικός αγώνας των εθνότητων την πορεία του. [...] Δεν υπάρχει ειρήνη και στον οικονομικό αγώνα για την ύπαρξη» (PS, 12). Η παραπάνω προσέγγιση έχει συνέπειες ως προς το περιεχόμενο της έννοιας της «εθνικής οικονομίας», καθώς ασκείται κριτική στην ωφελμιστική άποψη περί κοινωνικής ευδαιμονίας και στην αποκαλούμενη «αλτρουιστική» αντίληψη της οικονομίας, όπως επίσης και στα ζητήματα που θεματοποιήθηκαν στο εσωτερικό της ανάλυσης της κλασικής πολιτικής οικονομίας (Άνταμ Σμιθ) και τα οποία λειτουργούσαν ως αξιολογικά κριτήρια προσέγγισης της κοινωνίας, δηλαδή της παραγωγής του πλούτου και της κοινωνικής δικαιοσύνης (PS, 13). Παρατηρούνται με αυτό τον τρόπο βασικές μεθοδολογικές μετατοπίσεις ως προς το επιχείρημα της κλασικής πολιτικής οικονομίας, το οποίο έθετε το ζήτημα της αξιακής συγκρότησης του κοινωνικού αντικειμένου ως κριτική διάσταση της ίδιας της θεωρίας.³ Το ζήτημα που πρέπει να απασχολεί τη θεωρία είναι αντίθετα, κατά τον Βέμπερ, η συγκρότηση του «είναι» βάσει των εγωιστικών κινήτρων, για τα οποία δεν είναι εφικτό κάποιο αξιακό μέτρο το οποίο να δρα εξισορροπητικά ή ηθικά:

Ήδη η ζοφερή σοβαρότητα του πληθυσμιακού μας ζητήματος μας εμποδίζει να είμαστε ευδαιμονιστές, να φανταζόμαστε την ειρήνη και την ανθρώπινη ευτυχία κρυμμένες στον κόλπο του μέλλοντος και να πιστεύουμε, ότι κάτι διαφορετικό θα επιτευχθεί εκτός από τον σκληρό αγώνα του ανθρώπου με τον άνθρωπο για τον ζωτικό χώρο στην επιγειακή ύπαρξη.⁴

Σε αυτό το στάδιο προτείνεται μάλιστα η γενετική βελτίωση των ιδιοτήτων εκείνων, με τις οποίες συνδέεται το «το συναίσθημα ότι το ανθρώπινο μεγαλείο και η ευγένεια αποτελούν στοιχεία της φύσης μας» (PS, 13).

Η θεωρία της εθνικής οικονομίας ως εξηγούσα και αναλύουσα επιστήμη είναι παγκόσμια, εντούτοις μόλις περιέρχεται σε αξιακές κρίσεις, είναι δεσμευμένη από εκείνο το χαρακτηριστικό της ανθρωπότητας, το οποίο ανευρίσκουμε στην ίδια μας τη φύση.

Η πολιτική της εθνικής οικονομίας μιας γερμανικής κρατικής ουσίας, ακριβώς όπως το αξιακό μέτρο του Γερμανού θεωρητικού της, συνίσταται στο ιδιαίτερο ιστορικό μόρφωμα, αναδεικνύοντας και το όριο της βεμπεριανής έκθεσης του πραγματικού, απορρίπτοντας οποιαδήποτε περαιτέρω δεσμευτικότητα και ευρύτερη θεμελίωσή του.⁵ Η ίδια η εθνική οικονομική κοινότητα αποτελεί μια μορφή αγώνα για τη διαφύλαξη του ιδιαίτερου χαρακτήρα της, υποτασσόμενη στα ελάχιστοτε πολιτικά μέσα

Η επιστήμη της πολιτικής της εθνικής οικονομίας είναι μια πολιτική επιστήμη, είναι μια υπηρέτρια της πολιτικής, όχι της καθημερινής πολιτικής των ελάχιστοτε εξουσιών και τάξεων, αλλά των διαρκών πολιτικών συμφερόντων εξουσίας του έθνους. Υπό την έννοια του έθνους δεν υπάρχει για μας ένα ακαθόριστο κάτι, στο οποίο πιστεύει κάποιος τόσο εντονότερα, όσο περισσότερο περιβάλλει τη φύση του με μυστική ζοφερότητα, αλλά η παγκόσμια οργάνωση της εξουσίας του έθνους και σε αυτό το εθνικό κράτος είναι για μας το τελευταίο αξιακό μέτρο και η «λογική του κράτους» για την θεώρηση της εθνικής οικονομίας (PS, 14).

Προτάσσεται με αυτόν τον χαρακτηριστικό τρόπο το πολιτικό περιεχόμενο του βεμπεριανού επιχειρήματος καθώς και η κριτική σε ανορθολογικές- μυστικιστικές συλλήψεις της έννοιας του κράτους, όπως διαμορφώθηκαν στη γερμανική παράδοση. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούσαν οργανικού, μυστικιστικού και κορπορατιστικού περιεχομένου συλλήψεις, όπως του Ρόσερ (Roscher) και του Χέγκελ (Ständestaat), μέσω της αναβίωσης συντεχνιακών δομών. Το εθνικό στοιχείο αποφασίζει επίσης, κατά τη βεμπεριανή άποψη, για τον βαθμό κρατικής βοήθειας που κάθε φορά απαιτείται, ασκώντας με αυτό τον τρόπο κριτική στη θεωρία των Βάγκνερ (A. Wagner) και Σμόλλερ (G. Schmoller) περί κρατικής ισχύος και της «αφελούς» έννοιας της επιστήμης, πως μέσω της συσώρευσης της γνώσης αυξάνεται η γνώση της «ουσίας» του κοινωνικού αντικειμένου, παράγεται μια ευρύτερη κοινωνικότητα και ανακύπτουν νέα «δεώδη» στην πολιτική οικονομία. Αντίθετα, κατά τον Βέμπερ, διαπιστώνεται ένα «χάος αξιολογικών κρίσεων», από τις οποίες δεν είναι εφικτό να εξαχθεί ένα αντικειμενικό κριτήριο. Ζητούμενο αποτελεί κατά πόσο η ίδια η κατασκευή της βεμπεριανής μεθοδολογίας δεν έλκεται ιστορικά από αυτήν την αδυναμία κατασκευής ενός αντικειμενικού μέτρου στο κοινωνικό επίπεδο. Κατά την άποψή του, υπάρχουν δύο τρόποι ανάλυσης της κατάστασης του εθνικού ζητήματος: Πρώτον, από το ύψος της ιστορίας της διοικητικής- γραφειοκρατικής ιστορίας του γερμανικού κράτους, με αποτέλεσμα να περιπίπτει η ανάλυση σε απολογητική στάση· δεύτερον, βάσει της σύγκρουσης των ομάδων συμφερόντων, μπορεί να υποστηριχθεί πως ο τύπος, ο οποίος επεγράφη ιστορικά αποτελεί και τον «υψηλότερο» κατά την εξελικτική διαδικασία τύπο. Και σε αυτή την αντίληψη ασκεί κριτική ο Βέμπερ ταυτίζοντάς την με μια ιστορική θεωρία «μη αναμενομένων αποτελεσμάτων του πράττειν», την οποία ταυτίζει με μια εγγελιανή αντίληψη «κρίσης της ιστορίας». Όμως, όπως αναφέ-

ρει, «η οικονομική εξουσία και το επάγγελμα ως προς την πολιτική καθοδήγηση του έθνους δεν συμπύκνουν» (*PS*, 18), και, εξάλλου, δεν υπάρχει κανενός είδους εγγύηση ότι τα συμφέροντα μιας τάξης θα ταυτιστούν με αυτά της καθολικότητας των διαρκών συμφερόντων εξουσίας (*ό.π.*). Η αναφορά στα «διαρκή πολιτικά συμφέροντα», φαίνεται να συνδέεται με το αίτημα αστικής ενδυνάμωσης και υπέρβασης των παραδοσιακών στοιχείων, όπως φαίνεται από το τι είπε στο 8ο Ευαγγελικό-Κοινωνικό Συνέδριο (1897):

Όλοι σε αυτό τον χώρο αναζητούν μια αστική πολιτική και θέλουν την αστική τάξη να απελευθερωθεί από τον αφύσικο συνασπισμό της και να παρουσιάσει μια ανεξάρτητη άποψη, θέλουν να επανέλθει στην αυτοσυνειδητή καλλιέργεια των δικών της ιδεωδών, προς το συμφέρον μιας ευημερούσας κοινωνικής εξέλιξης και στην ανάπτυξη μιας πολιτικής ελευθερίας της χώρας (παρατίθεται από τον Beetham 1974, σ. 166).

Αυτό ακριβώς αποτελεί για τον Βέμπερ την αιτία για τη δημιουργία του κοινωνικού αδιεξόδου με την επιβολή των συμφερόντων των μεγαλαιοκτημόνων, οι οποίοι πλέον τίθενται οικονομικά στο περιθώριο. Στη συνέχεια του εναρκτήριου λόγου του Φράιμπουργκ, η προσέγγιση του ρόλου των κοινωνικών τάξεων εντάσσεται στον βαθμό ενσωμάτωσης της «πολιτικής ωρίμασης» στο πλαίσιο του έθνους και στην αντιστοιχία τους με τα «συμφέροντα ισχύος». Τίθεται σε αμφισβήτηση η προσέγγιση του εθνικού μέτρου ως «αντανάκλασης της κατάστασης συμφερόντων» της οικονομικής βάσης, επισημαίνοντας ότι το εθνικό κράτος έχει τη βάση του σε «ψυχολογικά θεμέλια» και δεν αποτελεί ένα «εποικοδόμημα των κυρίαρχων τάξεων», απορρίπτοντας με αυτό τον τρόπο τη μαρξική εξήγηση. Όσον αφορά δε την «καισαριστική» πολιτική του Βίσμαρκ, κρίνεται ως θετική η συμβολή του ως προς την ενοποίηση του έθνους, αρνητική όμως ως προς την αποτυχία «εσωτερικής ενότητας» (*PS*, 20).⁶ Η προσπάθεια της ενότητας απέτυχε εξαιτίας της εφαρμογής ενός πατριαρχικού μοντέλου στις εργασιακές σχέσεις, της απαγόρευσης του εργατικού συνδικαλισμού και του αγώνα ενάντια στις καθολικές ενώσεις. Ο ίδιος ο Βέμπερ, αποκαλύπτοντας το ενδιαφέρον του για την προώθηση της αστικής τάξης, παρατηρεί παράλληλα την αδυναμία και την ανωριμότητά της ως προς την ηγεσία της γερμανικής πολιτικής. Χαρακτηριστικό του ενδιαφέροντος για τη δημιουργία σύγχρονου πλαισίου πολιτικής και άρσης των συντηρητικών δομών είναι το άρθρο που αφορούσε την ίδρυση του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος του Νόουμανν (Neumann):

Η μοναδική υγιής λύση είναι η αντιμετώπιση του ζητήματος του στρατού ως απλού ζητήματος προϋπολογισμού, δηλαδή ετήσιας έγκρισης του τελευταίου. Το νέο κόμμα οφείλει να είναι ένα εθνικό κόμμα της αστικής ελευθερίας, γιατί μόνο μια τέτοια μαςλείπει. Μας λείπει μια εθνική δημοκρατία, στην οποία θα μπορούσαμε να εμπιστευτούμε την καθοδήγηση της Γερμανίας μέσω των δικών μας εκλογικών ψήφων, γιατί θα ήταν

ασφαλής στο χέρι της η διαφύλαξη των εθνικών και οικονομικών συμφερόντων ισχύος (PS, 28).

Είναι εμφανής η προσπάθεια μεταρρύθμισης του πολιτικού συστήματος προς την κατεύθυνση μιας αστικής δημοκρατίας, υπέρ της επιλογής της πολιτικά «υπεύθυνης» ηγεσίας και της άρσης του τριταξικού συστήματος που λειτουργούσε προς όφελος των παραδοσιακών δυνάμεων. Επίσης επισημαίνεται η αδυναμία επικράτησης μιας πολιτικής «σχυρού κράτους» (Machtstaat) που οφείλεται στην απώθηση μιας σύγχρονης πολιτικής δομής που θα ενδυνάμωνε τον πολιτικό οργανισμό σε αντίθεση με προαστικές δομές. Σχετική είναι η θέση του Βέμπερ για την επιλογή ανάμεσα στο βιομηχανικό και αγροτικό κράτος (Industrie-Agrarstaat) ενόψει των προκλήσεων σε παγκόσμιο οικονομικό επίπεδο. Η εμπλοκή σε ένα κράτος που θα προσανατολιζόταν στην αγροτική παραγωγή, θα είχε συνέπεια την αποδυνάμωση του εθνικού οργανισμού στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού και συνδέεται με τα συμφέροντα των γαιοκτημονικών τάξεων.

Φαίνεται πως εδώ προκαταλαμβάνεται η μετέπειτα διάκριση μεταξύ, αφενός, ενός οικονομικού προσανατολισμού στον οποίον έχει διαχωριστεί αστικά η πολιτική από την οικονομική εξουσία (σύγχρονος καπιταλισμός) και, αφετέρου, ενός προαστικού προτύπου, στο εσωτερικό του οποίου δεν έχει επέλθει η άρση της οικονομικής και της πολιτικής εξουσίας. Αυτή η αδυναμία εκδηλώνεται στην κριτική που ασκείται στην «προσωπική εξουσία» του κάιζερ και στις συνέπειες που είχε για το έθνος.⁷ Ο σοσιαλιστικός κίνδυνος που επισημαίνεται από σύγχρονους του θεωρητικούς είναι για τον Βέμπερ αβάσιμος, καθώς το γερμανικό προλεταριάτο είναι «ανώριμο» και «μικροαστικού» χαρακτήρα, χωρίς να κατέχει την «οικονομική αγωγή» του αντίστοιχου βρετανικού προλεταριάτου, το οποίο αναλαμβάνει καθήκοντα εθνικών συμφερόντων που το καθιστούν πολιτικά υπεύθυνο (PS, 23). Μάλιστα, τονίζεται η ανάγκη να υπάρξει μια εργατική αριστοκρατία καθώς και η δικαιωμένη απαίτηση συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών, αλλά με σκοπό να προαγάγει τον ανταγωνισμό στο εσωτερικό του εθνικού οργανισμού και όχι στην υπέρβασή του:

Πιστεύω ότι πρέπει να εγκαταλείψουμε τη δημιουργία οποιασδήποτε κοινωνικής νομοθεσίας μέσω της οδού ενός θετικού ευδαιμονιστικού συναίσθηματος. Θέλουμε κάτι άλλο και έχουμε τη δυνατότητα μόνο κάτι άλλο να θέλουμε, δηλαδή αυτό που μας φαίνεται πολύτιμο στον άνθρωπο, την ατομική ευθύνη, την βαθιά ορμή προς άνωθεν, προς τα πνευματικά και ηθικά αγαθά της ανθρωπότητας, αυτά θέλουμε να προστατεύσουμε και να στηρίζουμε (Συζητήσεις στο 5ο Ευαγγελικό-Κοινωνικό Συνέδριο, 1894, σ. 80).

Αυτό που προεξάρχει στη βεμπεριανή σύλληψη του πολιτικού είναι η ενδυνάμωση του εθνικού στοιχείου και η προσαρμογή στο σύγχρονο πλαίσιο, χωρίς να αποκλείεται η συμμετοχή της εργατικής τάξης μέσω της προοδευτικής της ανάπτυξης. Για να αντι-

μετωπίζει αυτό το ζήτημα, ο Βέμπερ αποτελείται στην «κοινωνική ενότητα του έθνους», επιτεύξιμη μέσω της «πολιτικής εκπαίδευσης»⁸ του έθνους, ένα καθήκον που ανατίθεται στην επιστήμη (PS, 24). Παράλληλα, όμως, εγείρει την ένσταση πως το αίτημα της εκπαίδευσης δεν κινείται προς την κατεύθυνση μιας ηθικής εκπαίδευσης, αλλά προσανατολίζεται στο ιδανικό της «ευθύνης προ της ιστορίας» την οποία έχει το γερμανικό έθνος. Με αυτό τον τρόπο, γίνεται αντιληπτή η σύνδεση ανάμεσα στον ιμπεριαλισμό ως διέξοδο από την ένταση των εσωτερικών κοινωνικών εντάσεων (κοινωνικό ζήτημα) και ταυτόχρονα η υποστήριξή του μέσω της έννοιας της «εθνικής οικονομίας», η οποία ανταγωνίζεται σε διεθνές επίπεδο τις υπόλοιπες. Συνεπώς, απορρίπτονται τόσο η φιλελεύθερη σχολή, που επιδίωκε μέσω του ελεύθερου εμπορίου την αύξηση της ευημερίας σε διεθνές επίπεδο (Μπρεντάνο [Lujjo Brentano]), όσο και η μερκαντιλιστική σχολή που στην Γερμανία προέτασε ένα ιδεώδες αυτάρκειας του εθνικού οργανισμού χάρη στην προστασία μέσω δασμών όλων των διεθνών εισαγωγών (Ολντενμπουργκ [Oldenburg]).⁹

II. ΕΚΛΟΓΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Ένα σημαντικό πολιτικό κείμενο του Βέμπερ είναι το άρθρο του με τίτλο «Πολιτικό δικαίωμα και δημοκρατία» που δημοσιεύτηκε το 1917. Σε αυτό, ο Βέμπερ λαμβάνει θέση στα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα που ανακύπτουν μέσω της συμμετοχής της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και την αναγκαιότητα μεταρρύθμισης του πολιτικού συστήματος, ώστε να αποσοβηθεί η κατάρρευση της εθνικής ενότητας.

Στην αφετηρία του κειμένου διαγράφεται το πρότυπο που είχε ο Βέμπερ για την ρύθμιση του εκλογικού δικαιώματος, το οποίο συνίστατο σε ένα σύστημα ιεράρχησης μέσω των κριτηρίων της μόρφωσης και της περιουσίας, όπως αυτό που είχε ήδη διακηρύξει στα μέσα του 19ου αιώνα ο Μίλλ (J.S.Mill). Χαρακτηριστικό είναι ότι ονομάζει την επιβολή του καθολικού εκλογικού δικαιώματος «δώρο των Δαναών» προς όφελος της προσπάθειας του Βίσμαρκ να επιβάλει τον «καισαρισμό» ως μορφή διακυβέρνησης αντί της αστικής τάξης και της δικής του ελπίδας – η οποία διαψεύσθηκε – συντηρητικής στροφής των εργατικών μαζών (PS, 245). Παράλληλα τονίζεται ότι η διάσπαση σε κοινωνικό επίπεδο μεταξύ δύο εχθρικών τάξεων – του προλεταριάτου και της αστικής τάξης – συνετέλεσε στη διατήρηση της «δειλίας» της αστικής τάξης και της χρήσης της γραφειοκρατίας από μέρους της εξουσίας.

Ο Βέμπερ, όπως είδαμε και παραπάνω, αναφέρει τη συμμετοχή των εργατικών στρωμάτων στα «καγαθά του πολιτισμού» ως μέσον, για να επιτευχθεί η πολιτική ενό-

τητα του έθνους. Έτσι –και σε αυτό το κείμενο– συνδέει τα αγαθά του «εθνικού πολιτισμού» με τη θεμελίωση του καθολικού ειλολογικού δικαιώματος:

Ο αυξανόμενος εθνικισμός κυριβώς των μαζών είναι απλά φυσιολογικός σε μια εποχή, κατά την οποία η συμμετοχή στα αγαθά του εθνικού πολιτισμού, του οποίου είναι φορέας ούτως εχόντων των πραγμάτων η εθνική γλώσσα, έχει με αυξανόμενο τρόπο δημοκρατικοποιηθεί. (PS, 246)

Όπως τονίζεται από τον Βέμπερ, η επιβολή του ειλολογικού δικαιώματος πρέπει να τεθεί στην «υπηρεσία της αντικειμενικής εθνικής πολιτικής», σε αντίθεση με την «πλουτοκρατία» των Πρώσων γαιοκτημόνων, οι οποίοι προέβησαν, κατά τη διάρκεια του πολέμου, στον «εξευγενισμό των πολεμικών κερδών» και στην εγκαθίδρυση «καταπιστευμάτων» νεοφεουδαλικού περιεχομένου.¹⁰ Οι παραπάνω κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που υποστηρίχθηκαν από την πολιτική εξουσία, συνδέονται, κατά τον Βέμπερ, με την αδυναμία άρσης του τριταξικού δικαιώματος ψηφοφορίας, το οποίο διαιωνίζει τις προαστικές κοινωνικοοικονομικές σχέσεις στην Γερμανία στις αρχές του 20ού αιώνα (PS, 247). Συνεπώς, σε αυτό το σημείο, διαγράφεται το αίτημα, από την πλευρά της βεμπεριανής πολιτικής θεωρίας, της επιβολής του καθολικού δικαιώματος ψήφου, σε σύνδεση με το αίτημα άρσης της προαστικής κοινωνικής δομής και της συμμετοχής των μαζών στα αγαθά του εθνικού πολιτισμού, έναντι μιας προνομιακής ρύθμισης υπέρ της «πλουτοκρατίας».

Σε προτάσεις επιβολής ενός «πλουραλιστικού» ειλολογικού συστήματος, βάσει κριτηρίων μόρφωσης και εκπαίδευσης, το ευνοούμενο στρώμα προέρχεται από τις ίδιες εισοδηματικές τάξεις που μονοπωλούν τον γραφειοκρατικό μηχανισμό. Οι παραπάνω προτάσεις συνδέονται με την προσπάθεια καταδίκης του γερμανικού «εργασιακού πνεύματος», που προέρχεται από προαστικές τάξεις εισοδηματιών, οι οποίες δεν συνειδητοποιούν τις τρεις οικονομικές συνθήκες του μέλλοντος της Γερμανίας (PS, 248):

Πρώτον, την «αναγκαιότητα της εντατικοποίησης και εξορθολογισμού της οικονομικής εργασίας», η οποία μετατρέπει τις εισοδηματικές τάξεις σε εργατικές. Η αναγκαιότητα του οικονομικού εξορθολογισμού συνδέεται, για το βεμπεριανό επιχείρημα, με τον διεθνή ανταγωνισμό μεταξύ εθνών στο πλαίσιο του καπιταλισμού.

Δεύτερον, τον διαχωρισμό ανάμεσα στην «πολιτική» και την «ορθολογική» μορφή καπιταλισμού, όπως αντικατοπτρίζεται, σε κοινωνικό επίπεδο, στην κυριαρχία του τραπεζικού κεφαλαίου και των μικροαστικών στρωμάτων στη Γαλλία, σε αντίθεση με την Αγγλία, στην οποία κυριαρχεί η οικονομική προτεραιότητα του οικονομικού εξορθολογισμού και του καπιταλισμού που προσανατολίζεται στην απόκτηση μέσω της σύγχρονης αγοράς.¹¹ Η κατεύθυνση της πρώτης μορφής του πολιτικά προσανατολισμένου καπιταλισμού επιφέρει, για τον Βέμπερ, την κυριαρχία του κρατικού τομέα, που οδηγεί στην αύξηση των δημοσιονομικών χρεών και την αποδυνάμωση

του έθνους, όσον αφορά τη δυνατότητα διεθνούς δανεισμού, όπως έδειξε το παράδειγμα της ρωσικής επανάστασης (PS, 250). Στο βεμπεριανό κείμενο προβάλλει το αίτημα της αναγκαιότητας του καθολικού εκλογικού δικαιώματος, με σκοπό να ενισχυθούν οι δύο κοινωνικές τάξεις που προσανατολίζονται στον οικονομικό εξορθολογισμό και δυναμική – επιχειρηματίες και εργατικά στρώματα –, έναντι των προαστικών και μικροαστικών στρωμάτων που προσανατολίζονται στη στατική οικονομική δομή (PS, 251).

Τρίτον, η μεταβατική «πολεμική οικονομία» δεν πρέπει, κατά τον Βέμπερ, να διατηρηθεί ως πρότυπο οργάνωσης, γιατί ενισχύει τη συντηρητική γραφειοκρατία και τα μικροαστικά στρώματα που προβάλλουν το πρότυπο μιας οργάνωσης του πολιτικού συστήματος βάσει μιας ιεράρχησης «επαγγελματικών τάξεων». Είναι χαρακτηριστικό για το βεμπεριανό επιχείρημα, που προσανατολίζεται σε σύγχρονες σχέσεις, ότι η αντιπροσώπευση μέσω «επαγγελματικών τάξεων» συνδέεται με τη στασιμότητα της κοινωνικοοικονομικής δομής (άρση του «αγώνα») και του διαχωρισμού ανάμεσα στο πολιτικό και το οικονομικό στοιχείο. Παράλληλα προσομοιούται με το πρότυπο ενός συντεχνιακού κορπορατιστικού «οργανικού όλου», που εμπεριέχει ανορθολογικά περιεχόμενα. Η στροφή σε ένα πρότυπο «φεουδαρχικού κράτους», κατά τον Βέμπερ, δεν συνδέεται, όπως τονίζουν οι υποστηρικτές του, με την προβολή της αξίας της «αλληλεγγύης» μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων, αλλά αποτελούσε μια «δέσμη προνομιακών δικαιών», η οποία δεν συγκροτούσε μια σύγχρονη έννοια κράτους (PS, 264). Σε μια τέτοια προσπάθεια επιβολής ενός κορπορατιστικού μοντέλου αίρεται το θεμέλιο της λαϊκής εκπροσώπησης, που είναι το αστικό δικαίωμα προϋπολογισμού. Για το βεμπεριανό επιχείρημα, η ισότητα του εκλογικού δικαιώματος συνδέεται με την ύπαρξη του σύγχρονου κράτους μέσω της ύπαρξης της έννοιας του «πολίτη» (PS, 266). Με αυτό τον τρόπο, τίθεται σε κριτική η θεμελίωση των πολιτικών δικαιωμάτων σε θεωρίες φυσικού δικαίου. Οι θεωρίες αυτές, όπως τόνισε και στην *Κοινωνιολογία του δικαίου*, προβάλλονται από δύο κοινωνικές σιοπιές, τόσο μια αντιδραστική όσο και μια επαναστατική. Η πρώτη υποστηρίζεται από τα παραδοσιακά αγροτικά στρώματα και συνδέεται με «φυσιοκρατικές» θεωρίες της «δίκαιης τιμής» και της «αγροτικής κοινότητας» που αντιστέκονται στην επιβολή της επιλογής μέσω της κοινωνίας της αγοράς. Η δεύτερη υποστηρίζεται από σοσιαλιστικές θεωρίες περί του «δικαιώματος της εργασίας» και επανιδιοποίησης του προϊόντος, που κατευθύνονται στην άρση του καπιταλιστικού προτύπου της αγοράς. Ο Βέμπερ, αντίθετα, αντιμετωπίζει τις δύο παραπάνω φυσικοδικαιικές θεωρίες ως ασύμβατες με τη δομή της κοινωνίας της αγοράς, η οποία δεν είναι δυνατόν να ρυθμιστεί μέσω μιας αντικειμενικής θεωρίας της αξίας. Ταυτόχρονα, διαπιστώνει ότι η κατεύθυνση προς μια περαιτέρω ρύθμιση θα οδηγήσει στη γραφειοκρατικοποίηση του συνολικού βίου και γι' αυτό στρέφεται στη διατή-

ρηση της ελευθερίας μέσω των πολιτικών δικαιωμάτων, σε αντίθεση με κοινωνικά ή παραδοσιακά δικαιώματα.

Με αυτό τον τρόπο εκφράζεται η ενότητα του λαού του κράτους στη θέση του διαχωρισμού των ιδιωτικών βιοτικών σφαιρών. Αυτή δεν έχει φυσικά το παραμικρό να κάνει με μια θεωρία οποιασδήποτε φυσικής «σότητας» των ανθρώπων (PS, 266).

Στο παραπάνω απόσπασμα βρίσκεται η απάντηση στο ζήτημα της ενότητας των βιοτικών σφαιρών, οι οποίες φαίνονται να διέπονται από την «διονομοτέλειά» τους και να μη συνδέονται εσωτερικά. Το πολιτικό συνεπώς στοιχείο φαίνεται από το παραπάνω απόσπασμα να συνέχει το κοινωνικό αντικείμενο στο πλαίσιο της αστικής κοινωνίας, η οποία παράγει τη διαφοροποίηση των βιοτικών σφαιρών (θρησκεία, οικονομία, τέχνη κ.λπ.), στο εσωτερικό των οποίων δραστηριοποιούνται οι δρώντες. Όπως τονίζεται περαιτέρω στο κείμενο, η πολιτική αυτή ισότητα αποτελεί την αντίθεση στις κοινωνικές ανισότητες, οι οποίες, στο εσωτερικό της παρούσας κοινωνικής διάταξης του καπιταλισμού, μετριάζουν τις κοινωνικές σχέσεις εξάρτησης, αλλά δεν αίρουν την ανισοκατανομή της ιδιοκτησίας. Η παραπάνω ανισότητα ενισχύεται από την ανάπτυξη του καταμερισμού στο εσωτερικό της οικονομικής και κρατικής οργάνωσης, που αυξάνει την εξειδίκευση και δημιουργεί γραφειοκρατικά κοινωνικά στρώματα, που αποτελούν μια «νομοκατεστημένη» ιεραρχία στο εσωτερικό του καπιταλισμού. Ο Βέμπερ αμφισβητεί τη δυνατότητα η κρατική γραφειοκρατία να αποτελέσει τον «σοφό ρυθμιστή» της οικονομίας, όταν δεν υπάρχει ένα αντιστάθμισμα στην εξουσία και μονολιθικότητά της. Υποστηρίζει ότι η προσπάθεια των μεταρρυθμιστών προς μια κρατική οικονομία δεν θα είχε ως αποτέλεσμα την υπερνίκηση των επιχειρηματικών συμφερόντων αλλά, αντίθετα, την απόλυτη επιβολή των καρτέλ, που δεν θα ενδιαφερόντουσαν για τον «βέλτιστο εφοδιασμό του έθνους» αλλά για την εγκαθίδρυση εισοδηματικών συμφερόντων. Συνεπώς πίσω και από το παραπάνω επιχείρημα ελλοχεύει η έννοια της «εθνικής οικονομίας» ως υπέρτατης πολιτικής αξίας έναντι της επιβολής των επιμέρους κοινωνικών συμφερόντων.

Η θετική αξιολόγηση του ελλογιού δικαιώματος από την άποψη της πολιτικής διάστασης βρίσκεται κατά τον Βέμπερ σε μια «στενή σχέση με εκείνη την ισότητα ορισμένων πεπρωμένων», τα οποία δημιουργεί το σύγχρονο κράτος, δηλαδή την ισότητα των ατόμων στο πεδίο της μάχης, στο οποίο αίρονται οι κοινωνικές ανισότητες.

Έναντι της ισοπεδωτικής αναπόφευκτης εξουσίας της γραφειοκρατίας, η οποία δημιούργησε για πρώτη φορά τη σύγχρονη έννοια του «πολίτη», το μέσο δύναμης του δικαιώματος ψήφου είναι το μοναδικό που είναι δυνατό εν γένει να προσφέρει στους υπηκόους της ένα ελάχιστο δικαίωμα συμπροσδιορισμού σχετικά με τα ζητήματα εκείνης της κοινότητας, για την οποίαν οφείλουν να βαδίσουν προς τον θάνατο (PS, 268).

Συνεπώς βλέπουμε από το παραπάνω απόσπασμα, ότι η θεμελίωση του ίσου ειλογικού δικαιώματος έχει ως έσχατη θεμελίωση την αναφορά στην «κοινότητα» του έθνους – δηλαδή σε μια έσχατη πολιτική αξία, που δεν ανάγεται σε επιμέρους συμφέροντα (οικονομικά και ταξικά) και ορθολογικούς πολιτικούς μηχανισμούς (γραφειοκρατία) – και μάλιστα στην στιγμή της απόλυτης «νοηματοδότησης» τη στιγμή του πολέμου.¹² Βάσει του παραπάνω αποσπάσματος βλέπουμε ότι για το βεμπεριανό επιχείρημα η έννοια της «αλληλεγγύης» (Solidarität) συντάσσεται στο εσωτερικό της «κλειστής σχέσης» ενός πολιτικού συνδέσμου,¹³ τονίζοντας τη σύγκρουση με τη θρησκευτική σφαιρα, χωρίς ταυτόχρονα να απορροφάται το κοινωνικό από το πολιτικό, καθώς δεν καταργεί τη διαμάχη των αξιολογικών σφαιρών αλλά τονίζει τα όρια της συγκρότησης και όξυνσης της διαμάχης στη σύγχρονη εποχή.¹⁴ Δηλαδή παρατηρείται η διάσπαση μεταξύ της κοινότητας, η οποία διέπεται από «την υποκειμενική αίσθηση των μελών που μετέχουν στη σχέση ότι έχουν κάτι κοινό» και της κοινωνίας, που διέπεται από τον «συμβιβασμό συμφερόντων με ορθολογικό κίνητρο» (βλ. *Βασικές έννοιες της κοινωνιολογίας*, σ. 127). Σημαντικό για την ανάλυση των πολιτικών κειμένων είναι ότι θέτει την ενότητα στο σημείο απόκλισης από την κανονικότητα των κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή σε ένα στοιχείο απόφασης, αλλά ταυτόχρονα υποβάλλει σε κριτική δύο σκοπιές στήριξης του πολέμου: Αφενός, των συμφερόντων της πλουτοκρατίας, η οποία στήριζε τον παροξυσμένο πόλεμο – αντιστοιχεί στην «ηθική κατά το φρόνημα» –, και, αφ' ετέρου, της γραφειοκρατικής εξουσίας – αντιστοιχεί στην «ηθική κατά τον σκοπό» –, η οποία υποστηρίζει μια «ηθική της προσαρμογής».

III. ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ, ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ

Στα κείμενα που δημοσιεύονται μετά τη λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Βέμπερ λαμβάνει θέση έναντι των πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων που εμφανίστηκαν με τη συγκρότηση των επαναστατικών συμβουλίων και την κατάργηση της συνταγματικής μοναρχίας.¹⁵ Ταυτόχρονα, λόγω της ήττας της Γερμανίας, δίδονται νέοι σκοποί στην εθνική οικονομία και την πολιτική οργάνωση. Ενταφιάζονται τα ιμπεριαλιστικά σχέδια και γίνεται προσπάθεια ανόρθωσης της κατεστραμμένης οικονομίας. Μέσω των πολιτικών του ομιλιών και άρθρων, ο Βέμπερ προσπαθεί να ορίσει το μέλλον του γερμανικού έθνους, υιοθετώντας την παραίτηση από τα «ιμπεριαλιστικά όνειρα», την «ηθική αποκατάσταση των συναισθημάτων της τιμής και αξιοπρέπειας», την αποτροπή της «σοσιαλιστικής εκτροπής» μέσω της οικονομικής σύμπραξης της αστικής και εργατικής τάξης και την ενίσχυση της εκτελεστικής έναντι της νομοθετικής εξουσίας.

Συγκεκριμένα στο κείμενο *Μελλοντική μορφή του γερμανικού κράτους* προτάσσει ως άμεσο ζήτημα τη «διατροφή του έθνους», που συνεπάγεται τη λήψη δανείου και την οικονομική κυριαρχία των ΗΠΑ (PS, 458). Υπογραμμίζει ότι μόνο μέσω της ύπαρξης μιας αστικής κυβέρνησης με ενίσχυση του ρόλου του Προέδρου του Ράιχ και τη διατήρηση της «επιχειρηματικότητας» είναι δυνατή η οικονομική ανόρθωση.

Δεν έχουμε πράγματι κανέναν λόγο να αγαπάμε τους αφέντες της βαριάς βιομηχανίας. Μάλιστα ένα βασικό καθήκον της δημοκρατίας είναι να σπάσει την καταστρεπτική τους πολιτική επιρροή στο παλαιό καθεστώς. Οικονομικά όμως η λειτουργία τους δεν είναι μόνο απαραίτητη, αλλά γίνεται περισσότερο απαραίτητη από πριν ακριβώς τώρα που πρέπει να οργανωθούν εις νέου ολόκληρη η οικονομία μας και όλες οι ευκαιρίες απόκτησης. Δικαίως το Κομμουνιστικό μανιφέστο είχε εξάρει τον οικονομικά – όχι πολιτικά – επαναστατικό χαρακτήρα της εργασίας του αστού-καπιταλιστή επιχειρηματία (PS, 460).¹⁶

Ο Βέμπερ αντιτίθεται σε προσπάθειες επικράτησης ενός «κρατικού σοσιαλισμού», ο οποίος είχε περιεχόμενο την κρατικοποίηση των μετοχικών επιχειρήσεων και τραπεζών με σκοπό τη μετάβαση της «εθνικής οικονομίας» (Volkswirtschaft) στην «κοινή οικονομία» (Gemeinwirtschaft). Κυριότερος εκπρόσωπος των παραπάνω προτάσεων υπήρξε, μέχρι το 1917, ο Άντολφ Βάγκνερ, ο οποίος διατύπωσε τον νόμο της «αυξανόμενης κρατικής δραστηριότητας» και υποστήριζε σε πολιτικό επίπεδο την «κοινωνική μοναρχία». ¹⁷ Το βεμπεριανό επιχείρημα αποστασιοποιείται από την υλοποίηση «φιλελεύθερων» και «σοσιαλιστικών» ιδεωδών και προτάσσει την αναπαραγωγή της «εθνικής οικονομίας» (PS, 461). Η ίδια λοιπόν η έννοια της εθνικής οικονομίας δεν δεσμεύεται κανονιστικά από ένα «ιδεώδες» αλλά επιδέχεται διαφορετικούς συνδυασμούς κρατικής και αγοραίας δράσης ανάλογα με το εθνικό συμφέρον. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς το βεμπεριανό έργο έχει παρερμηνευθεί είτε ως «φιλελεύθερο», είτε ως «σοσιαλιστικό» επειδή δέχεται την υιοθέτηση κοινωνικών πολιτικών για την ευημερία των εργατικών μαζών. Όμως η παραπάνω υιοθέτηση τέτοιων μέτρων δεν υπαγορεύεται από την υλοποίηση της εργασίας ως «καθολικού συμφέροντος» της κοινωνικής αναπαραγωγής, αλλά από την αναπαραγωγή του έθνους. Άλλωστε, η κριτική τόσο στο φιλελεύθερο όσο και στο σοσιαλιστικό πρότυπο αποτελεί κοινό τόπο στην παράδοση του οικονομικού ιστορισμού (όπως και εξοχόν στο έργο του Σμόλλερ). ¹⁸ Χαρακτηριστικό είναι το εξής απόσπασμα από τη *Μελλοντική μορφή του γερμανικού κράτους*:

Ο χαρακτηρισμός ενός μέτρου ως «σοσιαλιστικού» ή αντίθετα ως «φιλελεύθερου» δεν μαρτυρεί σκοπιμότητα, ούτε το αντίθετο. Για κάθε επιμέρους οικονομικό πεδίο ερωτάται περισσότερο μάλλον αποικειστικά για το αντικειμενικό αποτέλεσμα, δηλαδή για το εάν, πώς επιτυγχάνεται, αφενός, να βελτιώνονται οι ευκαιρίες απόκτησης των ευρέων εργατικών μαζών, αφ' ετέρου, να αυξάνεται η αποδοτικότητα της κάλυψης των αναγκών του συνολικού πληθυσμού (PS, 461).

Η σύνδεση της βεμπεριανής πολιτικής σκέψης με τον οικονομικό ιστορισμό αποτυπώνεται και στην κριτική απέναντι στην έννοια των «φυσικών» ατομικών δικαιωμάτων.¹⁹ Η «ιερότητα της ιδιοκτησίας» όπως αναφέρεται (*PS*, 45) ανήκε στα θεμελιώδη δικαιώματα της «αστικής εποχής», η οποία όμως έχει παρέλθει ιστορικά. Εδώ επισημαίνεται μεν η ύπαρξη πολιτικών δικαιωμάτων σε ένα τυπικό επίπεδο αλλά ταυτόχρονα η διάβρωσή τους από καπιταλιστικές σχέσεις, όπως η τυπικά «ελεύθερη εργασία».

Στο κείμενο της *Πολιτικής ως επάγγελμα*, ως απάντηση τόσο σε εθνικιστικές συλλήψεις του πολιτικού φαινομένου (Παγγερμανικός Σύνδεσμος) όσο και σε σοσιαλιστικές (Σπαρτακιστές), ο Βέμπερ τονίζει ότι η πολιτική ορίζεται ως «διευθύνουσα» δραστηριότητα ενός πολιτικού συνδέσμου και συγκεκριμένα του κράτους (*PS*, 505). Σε αυτό το σημείο παρατηρούνται δύο βασικές μετατοπίσεις ως προς τη θεμελίωση του πολιτικού φαινομένου: Πρώτον, η πολιτική διαχωρίζεται σε διευθυντικά και διεικπεραιωτικά στοιχεία, «φυσικοποιώντας» την ανισότητα μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων (βλ. αντίστοιχη διάκριση και στις *Κοινωνιολογικές κατηγορίες της οικονομίας*). Δεύτερον, ο ορισμός της πολιτικής γίνεται μέσω του κρατικού φαινομένου και μάλιστα ως «η κοινότητα η οποία, στο εσωτερικό μιας συγκεκριμένης περιοχής, διεκδικεί (με επιτυχία) το μονοπώλιο στη νόμιμη χρήση της βιαιότητας» (*PS*, 506). Συνεπώς, το βεμπεριανό επιχείρημα να θεματοποιήσει τους σκοπούς για τους οποίους εφαρμόζεται η «νόμιμη χρήση της βιαιότητας», λ.χ. για την προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας και την ταυτόχρονη αποτροπή της καθιέρωσης των συλλογικών σκοποθεσιών ως εσωτερικών στοιχείων της πολιτικής, λ.χ. της υλοποίησης κοινωνικών πολιτικών.²⁰ Μετατοπίζεται η εξέταση του κρατικού φαινομένου ως ιστορική εξέλιξη συγκεντροποίησης των μέσων εξουσίας, «ανορθολογικοποιώντας» το περιεχόμενό του και διασπώντας τις αιτίες εξέλιξης του αντίστοιχου οικονομικού φαινομένου σε μια «παράλληλη» πορεία, που συνευρίσκεται μέσω «εξωτερικών αντιστοιχίσεων».²¹ Τρίτον, η ίδια η ύπαρξη του κράτους εξασφαλίζεται από την υποχρέωση υποταγής των εξουσιαζομένων στους εξουσιαστές, δηλαδή μέσω της ύπαρξης νομιμοποίησης της εξουσίας, χωρίς να θεματοποιείται ποια είναι η ανάγκη της ίδιας της ύπαρξης νομιμοποίησης. Δηλαδή, η ανάλυση απορρίπτει μια κανονιστική δέσμευση της πολιτικής βάσει κάποιου «συλλογικού συμφέροντος» και προσανατολίζεται στις μορφές καθυπόταξης των εξουσιαζομένων. Δεν είναι επίσης τυχαία η έμφαση που δίδεται στο εσωτερικό των πολιτικών κειμένων μετά τη σοσιαλιστική επανάσταση του 1918 στον «χαρισματικό» τύπο νομιμοποίησης, ούτως ώστε να προβληθεί η έννοια του «νοήματος» και του «επαγγέλματος», μέσω των αρετών του ηγέτη, ως μια διιστορική σταθερά όλων των ιστορικών κοινωνιών και ως αιτία αναθεμελίωσης του αξιολογικού πλαισίου.²² Ταυτόχρονα, όμως, τονίζεται η αναγκαιότητα ύπαρξης μιας γραφειοκρατικής «μηχανής», η οποία οδηγεί όμως στην

«μονολιθικότητα» του πολιτικού συστήματος, καθώς παράγει τον τύπο του «γραφειοκρατή» που νόημά του είναι να εκτελεί το καθήκον του, οπότε δρα «ακοιμμάτιστα» σε αντίθεση με τον τύπο του πολιτικού ηγέτη, που επιβεβαιώνεται μέσω του «αγώνα». Συνεπώς εδώ παρατηρούνται δύο «τύποι» ανθρώπων, αφενός, ενός γραφειοκράτη, ο οποίος εξασφαλίζει την αναπαραγωγή των υλικών όρων του συστήματος μέσω του «επαγγέλματος» του «από» την πολιτική (θεσμικό) και, αφετέρου, ενός ηγέτη, ο οποίος επιτελεί τις καινοτομίες και ζει «για» την πολιτική, διακρίσεις που αντιστοιχούν σε κοινωνικό επίπεδο στη διάκριση μεταξύ των τάξεων που προσανατολίζονται στην υλοποίηση των συμφερόντων τους μέσω της κατά τον σκοπό ορθολογικότητας και των παρατάξεων που υλοποιούν έναν τρόπο ζωής.²³ Μπορούμε εδώ να μιλήσουμε για ένα «μηχανικό» – γραφειοκρατία – και ένα «οργανικό» – χαρισματικό στοιχείο – που συνθέτουν την πολιτική. Οι δύο παραπάνω τύποι αντιστοιχούν στην επικράτηση δύο αντίθετων πολιτικών συστημάτων που αντιτίθενται στη «δημοψηφισματική δημοκρατία». – Πρώτον, της άνευ ηγέτη δημοκρατίας, που αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση της εξουσίας ανθρώπου σε άνθρωπο και συνδέεται με το σοσιαλιστικό πρότυπο. Αυτή η μορφή οδηγεί, κατά τον Βέμπερ, σε μια «δικτατορική» διοίκηση, η οποία δεν επιλύει το ζήτημα του οικονομικού εφοδιασμού της κοινωνίας, επιτρέποντας στα μονοπώλια να έχουν ακόμη μεγαλύτερη δύναμη επί του πολιτικού και παράγοντας εισοδηματικές τάξεις εις βάρος της συλλογικής ικανοποίησης των αναγκών. Επανεμφανίζεται με αυτό τον τρόπο το πρότυπο της «πολιτικής» μορφής του καπιταλισμού, σε αντίθεση με την «ορθολογική μορφή», που προσανατολίζεται στην εργασιακή ηθική και στις αστικές αρχές και αξίες. – Δεύτερον, η άνευ γραφειοκρατίας «καισαριστική» μορφή των ΗΠΑ, όπου επικρατεί η διαφθορά της πολιτικής αγοράς, δηλαδή της επιβολής των οικονομικών συμφερόντων επί της πολιτικής κοινότητας, και ειλείπει η «ηθική πειθαρχία» της γερμανικής δημοσιοϋπαλληλίας, η οποία, κατά τον Βέμπερ, αποτελεί αναγκαίο δομικό στοιχείο εξορθολογισμού της σύγχρονης κοινωνίας.²⁴

Η λύση που προτείνει ο Βέμπερ είναι ο συνδυασμός του δημοψηφισματικού ηγέτη και της γραφειοκρατίας, η ενίσχυση της εξουσίας του Προέδρου του Ράιχ έναντι του κοινοβουλίου, στο οποίο, όπως αναφέρεται, επικρατούν φεουδαρχικά και σοσιαλιστικά στοιχεία, που αντιτίθενται στους αστικούς θεσμούς. Παρόλα αυτά, και εδώ, όπως και στο κείμενο για το *Εκλογικό δικαίωμα και τη δημοκρατία*, παρουσιάζεται η θεμελίωση της ενότητας σε μια οριακή στιγμή (δημοψήφισμα), απομακρύνοντας την ανάλυση από την πρόταξη ενός δημοκρατικού προτύπου (σε αντιστοιχία με τον πόλεμο ως οριακή στιγμή νοσηματοδότησης). Για αυτό, στη συνέχεια του κειμένου της *Πολιτικής ως επάγγελμα*, αφού έχει απορριφθεί η δυνατότητα επίλυσης της πολιτικής κρίσης μέσω του κοινοβουλίου και της γραφειοκρατίας, ο Βέμπερ στρέφεται στη διερεύνηση των προσωπικών ιδιοτήτων του χαρισματικού ηγεμόνα, που θα είναι ικανός «να πάρει

στα χέρια του το τιμόνι της ιστορίας». Οι ιδιότητες του χαρισματικού ηγέτη λειτουργούν ως αξίες συγκρότησης του αντικειμένου, οι οποίες, εάν εκλείψουν, καταρρέει το ίδιο το αντικείμενο, δηλαδή η αστική κοινωνία. Η ίδια η θεμελίωση των αξιών που έχει ο πολιτικός μετατοπίζεται σε ένα «ζήτημα πίστης», δηλαδή το βεμπεριανό επιχείρημα δεν εξετάζει τη θεμελίωση των σκοπών της πολιτικής, οι οποίοι εξοβελίζονται σε ένα προεπιστημονικό επίπεδο, αλλά εξετάζει τις συνέπειες της εφαρμογής στο πραγματικό και σε αναφορά με την «αλλοίωση του αρχικού νοήματος» της πράξης (PS, 547). Αυτό μπορεί να εξηγηθεί μέσω του ότι η υπέρτατη αξία του ίδιου του βεμπεριανού επιχειρήματος, που είναι το έθνος, εδράζεται σε ανορθολογικά περιεχόμενα, είναι ζήτημα πίστης (Glaubenssache).

Συνεπώς, γίνεται ορατή η σχέση που υπάρχει στο κείμενο της *Μελλοντικής γερμανικής κρατικής μορφής* και της *Πολιτικής ως επάγγελμα*, ανάμεσα στον «οικονομικά επαναστατικό» ρόλο του επιχειρηματία και τον «αξιολογικά επαναστατικό» ρόλο του χαρισματικού πολιτικού. Πρόκειται για τις δύο ηγετικές προσωπικότητες που ανανεώνουν το οικονομικό και το πολιτικό σύστημα. Μέσω όμως του τονισμού του ρόλου τους έχει μετατοπιστεί η κοινωνική εργασία από όρο αναπαραγωγής σε μέσο της ηγετικής δράσης. Με αυτό τον τρόπο, γίνεται ορατή η σύνδεση πολιτικού αυταρχισμού και επιχειρηματικότητας, αφού έχει γίνει ο χωρισμός παραγωγών και κυβερνώντων τόσο στο επίπεδο της οικονομίας όσο και στο επίπεδο της πολιτικής.

Το παραπάνω έχει συνέπειες, όταν εξετάζεται η σχέση μεταξύ ηθικής και πολιτικής. Ο Βέμπερ εξετάζει δύο αντιτιθέμενες σκοπιές του ζητήματος: πρώτον, τη χριστιανική-καθολική σκοπιά, που προτάσσει τον χωρισμό της πολιτικής από την ηθική και, δεύτερον, τη σοσιαλιστική σκοπιά, που προτείνει την απόλυτη συνένωση πολιτικής και ηθικής. Και στις δύο παραπάνω σκοπιές το βεμπεριανό επιχείρημα διαπιστώνει αντιφάσεις των «ιδεωδών» με την πραγματικότητα. Η χριστιανική-καθολική ηθική νομιμοποίησε τον «παροξυσμένο» πόλεμο κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου, με αποτέλεσμα την ήττα του έθνους. Δεύτερον, οι σοσιαλιστές-σπαρτακιστές επέβαλαν τον «εμφύλιο» πόλεμο ως μέσο υπέρβασης του «ημαρτημένου» καπιταλιστικού συστήματος και, προβάλλοντας το «καθήκον της αλήθειας», προέβλεψαν στη δημοσιοποίηση των φακέλων ενοχής του γερμανικού έθνους (αναφορά στον Άιςνερ [Kurt Eisner]). Αυτή όμως η πράξη οδήγησε στην περαιτέρω συσκότιση των αληθινών αιτιών του πολέμου και στον «πολιτικό μαζοχισμό» (PS, 551). Συνεπώς, η αξία της δημοσιότητας υποτάσσεται στο εθνικό συμφέρον και δεν αποτελεί κανονιστική προϋπόθεση της πολιτικής. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για την αντιστροφή του φιλελεύθερου-διαφωτιστικού πολιτικού περιεχομένου, όπως αυτό διατυπώθηκε πρωτίστως στο καντιανό έργο.²⁵

Η διαφορά ανάμεσα στους δύο τύπους πράξεων, συνίσταται, κατά το βεμπεριανό επιχείρημα, σε μια διαφορετική θεώρηση του ζητήματος της ατομικής ευθύνης. Από τη μια πλευρά, αυτός που πιστεύει σε μια «ηθική του φρονήματος» μετατοπίζει την ευθύνη στον ανορθολογισμό του κόσμου ή σε μια Θεία Πρόνοια, ενώ αυτός που πράττει βάσει της «ηθικής της ευθύνης» ελαμβάνει ως δεδομένο την ατέλεια των απόμων και τον ανορθολογισμό. Το βεμπεριανό επιχείρημα δεν κρίνει την επίτευξη μιας πράξης μέσω των περιεχομένων των σκοπών αλλά σε σχέση με τα μέσα και τα αποτελέσματα. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η μετατόπιση των αρχικά πασιφιστών σοσιαλιστών σε υπερμάχους της βίας (σπαρταμιστές-μπολσεβίκους) και της διατήρησης του πολέμου, με σκοπό την επανάσταση έναντι του παλαιού καθεστώτος. Όπως τονίζεται, ο υπέρμαχος της «ηθικής του φρονήματος» αποτελεί έναν «κοσμικο-ηθικό ορθολογιστή», ο οποίος θέλει να άρει την βία και τον ανορθολογισμό ως εσωτερικά στοιχεία της πολιτικής.

Η «ηθική του φρονήματος» συνδέεται από την άλλη με τον καθολικό πασιφισμό, στο εσωτερικό του οποίου προβάλλει ένα πρότυπο παραγωγής των αγαθών αποτελεσμάτων βάσει αγαθών πράξεων (αναφορά στον Φαίρστερ [F.W. Foerster]). Εδώ ακριβώς ανακύπτουν δύο θεμελιώδη ζητήματα, πρώτον, η σχέση πολιτικής και θρησκείας και, δεύτερον, η κριτική στις παραδοσιακές αξίες μέσω της κριτικής στη θεοδικία. Η τελευταία συνδέθηκε, κατά τον Βέμπερ, με την ίδια την εξέλιξη των παγκόσμιων θρησκειών, οι οποίες ενέταξαν τη βία στο εσωτερικό των αναζητήσεών τους. Όπως αναφέρεται, το σύνολο του κοινωνικού αντικειμένου αποτελείται από διαφορετικές «βιοτικές διατάξεις» (πολιτική, οικονομία, θρησκεία), οι οποίες διέπονται από «διονομοτέλειες». Χαρακτηριστικό πάντως όλων των παγκόσμιων θρησκειών είναι ότι ενέταξαν το «ειδικό μέσο της νόμιμης βιαιότητας» ως εσωτερικό στοιχείο των κοινωνικών «συνδέσμων» και ως προσδιοριστικό στοιχείο της σχέσης μεταξύ πολιτικής και ηθικής (PS, 556). Συνεπώς, είναι φανερό η υπέρτατη αξία βάσει της οποίας αξιολογείται το κοινωνικό αντικείμενο. Πρόκειται για την αξία του έθνους, το οποίο βρίσκεται σε εσωτερική κρίση, έναντι των χριστιανοπασιφιστικών και σοσιαλιστικών κινήματων, τα οποία απειλούν την ίδια την επιβίωση της Γερμανίας ως ανεξάρτητης εθνικής ύπαρξης. Όσον αφορά δε το κρίσιμο ζήτημα της έντασης των βιοτικών διατάξεων στο σύγχρονο κόσμο, το βεμπεριανό επιχείρημα επιλέγει τη σύνταξή τους βάσει της αξίας του έθνους, δηλαδή μιας αξίας που θεμελιώνεται στην «πίστη», αλλά συνδέεται και με την αναπαραγωγή στο εσωτερικό του καπιταλισμού. Η πρόταξη του εθνικού-πολιτικού έναντι του οικονομικού στοιχείου, φαίνεται από την κριτική στο σοσιαλιστικό επιχείρημα, το οποίο έθετε ως προϋπόθεση της πολιτικής την οικονομική αναπαραγωγή. Ο Βέμπερ απαντά ότι, «όπου δεν υπάρχει τίποτε, δεν έχει χάσει το δικίο του μόνον ο κάιζερ, αλλά και ο προλετάριος επίσης» (PS, 560).²⁶

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Όπως επισημαίνεται από τον Θ. Γκιούρα στο επίμετρο των *Τύπων της εξουσίας*: «Εντούτοις, οι πολιτικές παραθέσεις του Weber δεν θα έπρεπε να τίθενται στο ίδιο επίπεδο με τις επιστημονικές του (όπως το κάνει ο Winkelmann), ακριβώς επειδή ήταν έντονα εμπλεγμένος στη γερμανική πολιτική» βλ. M. Weber, *Οι τύποι της εξουσίας*, Κένταυρος, Αθήνα 2000, σ. 209 υποσ. 49.

2 «Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik» [1895], στο M. Weber, *Gesammelte Politische Schriften*, 1-25, Mohr, Τυβίγγη 1988 (εφεξής στο κείμενο με τη συντομογραφία *PS* και αριθμό σελίδας).

3 Προς αυτή την κατεύθυνση ερμηνείας του σμιθιανού έργου. βλ. σχετ. Δ.Ν. Γράβαρης, «Φιλελευθερισμός και “κοινωνικό ζήτημα” στο έργο του Adam Smith», στο *Ο φιλελευθερισμός και το κοινωνικό ζήτημα*, Εστία, Αθήνα 1993, σ. 41-65· T. Giouras, *Kritik und Geschichte*, Peter Lang, Φραγκφούρτη 2003, σ. 122-125.

4 Για τη σημασία του πληθυσμακού ζητήματος, βλ. τις συζητήσεις στο 8ο Ευαγγελικό-Κοινωνικό Συνέδριο το 1897, που αναφέρονται από τον Βάις (Weiss, 1975), και την αναφορά του ίδιου του Βέμπερ: «Δεν είναι δήθεν η πολιτική εξαγωγών, αλλά η αύξηση του πληθυσμού, αυτό που κάνει σκληρότερο και δυσκολότερο τον αγώνα για την ύπαρξη, τον αγώνα του ανθρώπου με τον άνθρωπο, και εμείς γι' αυτό κηρύσσουμε το Ευαγγέλιο του Αγώνα σαν ένα εθνικό καθήκον, ως οικονομικά αναπόφευκτη αποστολή τόσο του καθένα όσο και του συνόλου και δεν “ντρεπόμαστε” γι' αυτόν τον αγώνα ως τη μοναδική οδό προς το μεγαλείο», στο W. Mommsen, *Max Weber und die deutsche Politik*, Mohr, 1974, σ. 78.

5 Η καταγωγή αυτής της αντίληψης ανευρίσκεται στον Λιστ (Friedrich List) ως διάκριση ανάμεσα στην «κοσμοπολίτικη» φιλελεύθερη οικονομία και την πολιτική οικονομία ως «εθνική οικονομία» βλ. σχετ. Μ. Ψαλιδόπουλος, *Διεθνής σύγκριση και οικονομική σκέψη*, σ.114-120. Για τη σχέση του Βέμπερ με τον οικονομικό ιστορισμό, βλ. Hennis Wilhelm, *Max Webers Fragestellung. Studien zur Biographie des Werks*, Mohr, Τυβίγγη 1987, σ. 117 κ.ε.

6 Για την κριτική στον Βίσμαρκ, βλ. Baehr Peter (1988), *Archives européennes de Sociologie*, τ. XXIX, σ. 149-164, με αναφορά στα πολιτικά γραπτά που γράφτηκαν στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και την αδυναμία συγκρότησης ενός κοινοβουλευτικού θεσμού επιλογής της πολιτικής ηγεσίας και την αδυναμία επίτευξης εθνικής ενότητας.

7 Για την κριτική στην πολιτική που καθοδηγείται από συναίσθηματα (Gefühlspolitik), με σαφή αναφορά στον κάιζερ, σε προαστικά και σε σύγχρονα μαζικά συμφέροντα και την αναγκαιότητα μιας πολιτικής που προσανατολίζεται στο «Πράγμα» (sachliche Politik): βλ. Beetham David, *Max Weber and the theory of modern politics*, Allen & Unwin, Λονδίνο 1974.

8 Βλ. σχετ. L.A. Scaff, «Max Weber's Politics and Political Education», *American Political Science Review*, 1973, τ. 67, σ. 129-141.

9 Για τη σχέση με τον Μπρεντάνο, ο οποίος υποστήριζε την κατάργηση των προστατευτικών δασμών στην παράδοση του κλασικού φιλελευθερισμού, βλ. σχετ. Mommsen, *ο.π.*, σ.32· και Απόστολος Πανταζής, «Ιστορισμός και κοινωνικό ζήτημα (M.Weber-L.Brentano)» υπό δημοσ. *Αξιολογικά*. Για τη σχέση με τον Όλντενμπουργκ, ο οποίος υποστήριζε ένα πρότυπο της οικονομίας ως οργανισμού στα πρότυπα των φυσιοκρατών, βλ. σχετ. Keith Tribe, «Prussian agriculture—German politics: Max Weber 1892-97», *Economy and Society* 12/2, Μάιος 1983, σ. 181-226, ιδ. σ. 214.

10 Βλ. σχετ. στα *GPS*, *δ.π.*, το κείμενο «Deutschlands äussere und Preussens innere Politik» (σ. 178-191), στο οποίο αναδεικνύεται η θέση ότι η επικράτηση της αργόσχολης γαιοκτημονικής πλουτοκρατίας

επιφέρει συνέπειες για τα «ζωτικά συμφέροντα του έθνους» (Lebensinteressen der Nation) μεταξύ των οποίων η διάλυση της εθνικής ενότητας που επετεύχθη κατά τη διάρκεια του πολέμου με την υποστήριξη από το σοσιαλιστικό κόμμα και τις εργατικές μάζες και η επιβολή των επιμέρους συμφερόντων έναντι της «εθνικής οικονομίας». Συνεπώς μπορεί να υποστηριχθεί ότι στο εσωτερικό της βεμπεριανής πολιτικής θεωρίας εμφανίζεται η σχετικοποίηση της «ελευθερίας των αξιών» μέσω της ανάδειξης των συνεπειών της εφαρμογής τους. Προς την κατεύθυνση που επιχειρηματολογώ · βλ. σχετ. Θ. Γκιούρας, *Επίμετρο στους Τύπους της εξουσίας*, ό.π., σ.194.

11 Για την αντίληψη του Βέμπερ για την ειρηνική φύση του καπιταλισμού, βλ. σχετ. Μ. Αντωνοπούλου, *Θεωρία και ιδεολογία στη σκέψη των κλασικών της ιδεολογίας*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 58. Για μια κριτική της βεμπεριανής έννοιας του καπιταλισμού, βλ. σχετ. Ε.Μ. Γουντ, *Η δημοκρατία ενάντια στον καπιταλισμό*, Στάχυ, Αθήνα, σ.166-175.

12 Το ειλογικό δικαίωμα ήταν η προϋπόθεση της στήριξης των σοσιαλιστικών ομάδων στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και, συνεπώς, ο Βέμπερ υποστηρίζει την επιβολή του για την αποτροπή της κοινωνικής επανάστασης μετά τη λήξη του πολέμου, αλλά και για την ενίσχυση του «νοήματος της αυτοπροσφοράς» των ιδίων των εργατών-στρατιωτών.

13 Βλ. Max Weber, *Βασικές έννοιες της κοινωνιολογίας*, μτφρ. Μ. Κυπριαός, Κένταυρος, Αθήνα 1993, σ. 145: «Το δεδομένο της αλληλεγγύης υπάρχει τυπικά α) στις παραδοσιακές κοινότητες, που στηρίζονται στη γέννηση ή στη συμμετοχή σε κοινή ζωή (τυπική περίπτωση η οικογένεια και η φυλή)· β) στις κλειστές σχέσεις που διατηρούν, με την ικανότητα άσκησης βίας που κατέχουν, το μονοπωλιακό τους χαρακτήρα (τυπική περίπτωση οι πολιτικές οργανώσεις, ειδικά στο παρελθόν, αλλά και σε μεγάλη έκταση, ιδίως στον πόλεμο, ακόμη και σήμερα)».

14 Εδώ παρατηρείται μετατόπιση σε σχέση με το κείμενο του Φραϊβούργου, καθώς οι ίδιες οι αξιολογικές σφαίρες φαίνεται ότι μεταβάλλονται μέσω της ιστορικής εξέλιξης και δεν είναι πια τα «παλαιά ιδεώδη». Προς αυτήν την κατεύθυνση και για μια συνολική ανάλυση της σχέσης μεταξύ αξιών και πολιτικής, βλ. Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Ιστορία και Μέθοδος*, μτφ., Σμίλη, Αθήνα 1994· και C. Turner, *Modernity and politics in the work of Max Weber*, Routledge, Λονδίνο 1995.

15 M. Weber, *Zur Neuordnung Deutschlands.Schriften und Reden.1918-1920*, Mohr, Τυβίγγη 1991 και *Politishe Schriften*, ό.π., σ. 447-586.

16 Βλ. σχετ. Πανατζής Τερεζής, *M. Weber.Ο καπιταλισμός στα όριά του*, Παπαζήσης, Αθήνα 1999, σ. 561 κ.έ., για τη σχέση της βεμπεριανής πολιτικής ιδεολογίας με τον σοσιαλισμό.

17 Για το έργο του Βάγκνερ και την οικονομική του θεμελίωση, βλ. Θ. Γκιούρας, *Φορολογία και Πολιτική. Πολιτικο-οικονομική προβληματική και δημοσιονομική σκέψη*, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, Αθήνα 2000, σ.99-147.

18 Βλ. σχετ. τον πρωτανικό λόγο του Σμόλλερ «Μεταβαλλόμενες θεωρίες και σταθερές αλήθειες στο πεδίο των πολιτικών και κοινωνικών επιστημών και η σημερινή γερμανική οικονομική επιστήμη», στο Μ. Αγγελίδης-Κ. Ψυχοπαίδης (επ.), *Κείμενα πολιτικής οικονομίας και θεωρίας της πολιτικής*, Εξάντας, Αθήνα 1992, σ. 209-234.

19 Για τη σχέση με τον ιστορισμό, βλ. Gustav Schmidt, *Deutscher Historismus und der Übergang zur parlamentarischen Demokratie*, 1964.

20 Προς αυτή την κατεύθυνση, βλ. Δ.Ν. Γράβαρης, *Κρίση του κοινωνικού κράτους και νεωτερικότητα*, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, Αθήνα 1997, σ.127, όπου τονίζεται «Η κατανόηση του κράτους ως “μέσου” για την επίτευξη ορισμένων “έξωτερικών” προς αυτό κοινών σκοποθεσιών απογυμνώνει την έννοιά του και από τους οικονομικούς πόρους, μέσω των οποίων είναι σε θέση να πραγματοποιήσει αυτές τις κοινές σκοποθεσίες».

21 Προς αυτή την κατεύθυνση βλ. Μ. Αγγελίδης, *Κοινωνική απορρύθμιση και δημοκρατία*, Εξάντας, Αθήνα 2000, σ. 70.

22 Βλ. Mommsen, *ό.π.*, σ. 312 κ.έ., όπου επισημαίνεται η στροφή του βεμπεριανού επιχειρήματος σε πιο συντηρητικές θέσεις με σκοπό, αφενός, την αποτροπή ενός εμφυλίου πολέμου και, αφετέρου, της προσπάθειας διατήρησης της μορφής της συνταγματικής μοναρχίας, την οποίαν θεωρούσε την ιδανικότερη μορφή πολιτεύματος.

23 Σε αυτό το σημείο είναι δυνατό να γίνει λόγος για τη διάκριση μεταξύ παραγωγικής και μη παραγωγικής τάξης με σκοπό, από την πλευρά του βεμπεριανού επιχειρήματος, να αποχωριστεί το δημοκρατικό περιεχόμενο από την παραγωγική-οικονομική του διάσταση. Με άλλα λόγια η διάκριση μεταξύ κυβερνώντων και παραγωγών. Για αυτό και η διάκριση γίνεται στο εσωτερικό της μη παραγωγικής τάξης μεταξύ κρατικών λειτουργιών και ηγετικών προσωπικοτήτων που «φέρουν» τις αξίες στο εσωτερικό του ψυχισμού τους.

24 Για τη μεταστροφή της θέσης έναντι της γραφειοκρατίας και την έκκληση για διατήρηση των «ηθικών ποιτήτων» της γερμανικής γραφειοκρατίας βλ. M. Weber, *Zur Neuordnung Deutschlands* (Studienausgabe der *MWG* I/16), Mohr, Τυβίγγη 1991, σ. 46. Είναι και αυτό ενδεικτικό, αν και εκ πρώτης όψης φαίνεται αντιφατικό, καθώς είναι γνωστή η κριτική στη γραφειοκρατία κατά τη διάρκεια του πολέμου, ότι για το βεμπεριανό επιχείρημα προτάσσεται η διατήρηση της «αγοραίας τάξης» (Marktordnung) μέσω της χρήσης θεσμικών όρων.

25 Βλ. σχετ. Κ. Ψυχοπαίδης, *Κανόνες και αντινομίες στην πολιτική*, Πόλις, Αθήνα 1999, σ. 261 κ.έ. για μια ανάλυση των πολιτικών κειμένων του Kant.

26 Βλ. το απόσπασμα από το έργο του Engels Friedrich, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (Anti-Dühring)*: Wo nichts ist, hat der Kaiser, wie jede andre Gewalt, sein Recht verloren. Aus nichts wird nichts, namentlich nicht Profit (K.Marx-F.Engels, *Ausgewählte Werke in 6 Bänden*, τ. 5, Dietz, Βερολίνο 1982, σ. 237.